

ארצות הברית – מולדת הטלפון – חנקה את התחרות בענף

אלכסנדר גרהם **בל** רשם פטנט על מכשיר הטלפון בשנת 1876 והקים שנה לאחר מכן את חברת הטלפונים הנושאת את שמו. הקו הארוך הראשון, מניו יורק לשיקגו נחנך בשנת 1892. הגנת הבלעדיות של השימוש בפטנט פקעה בשנת 1894 וענף הטלפון נפתח לתחרות.

בשנים הראשונות שלאחר רישום הפטנט על הטלפון של אלכסנדר גרהם בל (1876) לא זכה המכשיר החדש לתשומת לב. צמיחת שוק הטלפון בשנים בהן הפטנט היה מוגן (1876–1894) הייתה איטית למדי. השימוש העיקרי היה במגזר העסקי. מספר השיחות לכל אלף נפש גדל באותה תקופה פי 8 לערך – לעומת צמיחה מהירה, פי 11 בתקופה זהה שלאחר פקיעת הפטנט (1894–1910).

מייד לאחר פקיעת תוקף הפטנט הרשום של חברת **בל** התערער מעמדה המונופוליסטי ומאות יזמים החלו לנגוס בנתח השוק היוקרתי החדש. התחרות החלה באזורים שלא היו מרושתים על ידי **בל** והתפשטה לאזורים בהם השרות של **בל** היה גרוע. בשנת 1894 לבדה נוסדו למעלה מ-80 חברות טלפון חדשות שגרעו כ-5% מנתח השוק של **בל**. מספר חברות הטלפון צמח במהירות תוך 6 שנים והגיע ל-3,000 חברות. בשנת 1907 כבר פעלו במדינות רבות בארה"ב למעלה מ-200 מתחרים בכל מדינה: אינדיאנה, מיזורי, אוהיו ועוד. החברות העצמאיות (המתחרות ב**בל**) הגיעו לנתח שוק של 51% ברשתות טלפון מקומיות רבות תוך שהן מותחות רשתות כבלים מקבילות ומשולשות. מחיר השיחות צנח והצרכנים העירוניים יכלו לבחור בין מספר חלופות. במקביל צנחו חדות רווחי חברת **בל**. ב-13 השנים של תחרות פתוחה שלאחר פקיעת הפטנט הגיע מספר הטלפונים בארה"ב ל-6 מיליון מכשירים, מפוזרים על פני כל היבשת. התחרות הקטינה עלויות והתעריפים צנחו.

בחינת תולדות חברות הטלפון באותה תקופה מוכיחה כי אף חברה לא הראתה סימנים של עדיפות כלכלית כתוצאה של "יתרון לגודל". גם התנאי השני המאפיין "מונופול טבעי" לא התקיים: לא נוצרו חסמי כניסה גבוהים שלא אפשרו למתחרים חדשים להיכנס לענף. כדי להסביר את גסיסת התחרות, צריך משהו אחר לקרות, לגמרי לא טבעי: חסמי כניסה נוצרו על ידי הרגולאטורים – מעורבות הממשל.

בשנת 1907 הצהיר נשיא החברה, תיאודור וייל, שחזון החברה יתבסס על "מדיניות אחת, רשת אחת, ושרות אוניברסאלי לכל". אין מקום לתחרות בשוק הטלפונים – די בספק אחד שיתחייב לשירות אוניברסאלי לכל.
"One policy, one system, universal service"

ואכן, **בל** החלה ברכש אגרסיבי של חברות מתחרות, החברה השתלטה אפילו על ענקית הטלגרף **ווסטרן יוניון**. פקידי הממשל הבהירו לוייל כי פעילות זו מנוגדת לחוקי ההגבלים העסקיים. וייל הבין מייד שיוכל, בעזרת הממשל, להשיג את מטרתו ביתר קלות – אותה מטרה בדיוק – אחיזה ושליטה בשוק.

בשנת 1913, לאחר מספר שנים של מו"מ, הפעלת לוביסטים והרבה פוליטיקה הושגה פשרה לפיה חברת **בל** תתיר קישורי גומלין דרך קוויה לחברות המתחרות. כמו כן הותר ל**בל** להשתלט על חברות מתחרות אבל בתנאי שעל כל חברה שמתמזגת – **בל** תמכור חברה אחרת שבבעלותה. לחברות הטלפון העצמאיות הותר לקנות קווים ומרכזיות האחת מהשנייה. חברת **בל** הייתה מרוצה מההסדר וכך גם הפוליטיקאים שיכלו להציג לציבור "ניצחון במלחמה נגד הברונים השודדים". המונח "מונופול טבעי" שיש להלחם בו עד חורמה – נצרב בתודעת הציבור והאקדמיה.

הסתבר במהרה שחברת **בל** עשתה עסקה מצוינת עם הממשל. חיוב חברת **בל** לאפשר גישה למתחרים דרך קוויה הבין-אזוריים במחיר מוסכם, ביטלה את התמריץ להקמת רשת מקבילה; החיוב למכור חברה כנגד כל חברה שנרכשת פתח סחר-מכר בין החברות בשוק שבדרך זו מכרו וקנו מרכזיות באופן שכל חברה השתלטה על שוק מקומי אחר והפכה בו לספק יחיד. הסכם 1913 הטיב עם **בל** שחלקה בשוק באחוזים הלך וגדל בעקבות ההסכם... תוצאות הפוכות לשאיפות המוצהרות של הממשל...

כך התבסס המונופול של חברת **בל** ששלטה על כל התקשורת הבין-אזורית ועל רוב התקשורת המקומית באמצעות 22 חברות בת מקומיות. גודלן של החברות העצמאיות המתחרות היה קטן יחסית. כל תעריפי השיחות היו תחת פיקוח ממשלתי, כך גם סל יתר השירותים וסוגי המכשירים.

הדעה הרווחת ששוק הטלפונים הוא "מונופול טבעי" רק התחזקה – קביעה שאיש כבר לא טרח לערער עליה, מה עוד שהנושא סיפק תעסוקה בשפע לוועדות חקירה ושימוע והפך לנושא חביב ופופוליסטי בנאומים. הפוליטיקאים המקומיים (ב-States) הריחו את ההזדמנות לג'ובים וכוח ודרשו את ביזור הרגולציה הפדראלית אל המדינות. כך הוקמו בכל המדינות "גופי פיקוח מקומיים". כולם "ידעו" שמערכת הטלפון צריכה להיות מאוחדת ובפיקוח שהרי יש לנו עסק עם "מונופול טבעי". הלך הרוח גובה כמובן על ידי השחקנים הוותיקים בשוק וחברת **בל** בראשם. גופי הפיקוח המקומיים התנגדו לכניסת מתחרים מקומיים חדשים לאזורים בהם כבר פעלו חברות ותיקות כדי למנוע "כפל קווים בזבזני". מיזוגים אושרו ללא בעיה.

אם בתחילת העשור הראשון למאה העשרים נשחקה שליטת **בל** בשוק במהירות עקב "תחרות פרועה" – הרי שבתחילת שנות העשרים, בחסות מוסדות הרגולציה צמח שוב חלקה בשוק. נשיא החברה, וייל, הגיע למטרתו: שרות אוניברסאלי ומונופוליסטי שהתעריפים בו נקבעים במו"מ מול פקיד ממשלה. נשמע מוכר לישראלי. יחסי הציבור של החברה תמיד הדגישו שכל התנהלותה נמצאת "בפיקוח ציבורי וממשלתי הדוק"...

בדו"ח השנתי לבעלי המניות (1917) הופיעה הצהרה מוזרה של נשיא החברה לפיה "שרות הטלפון המתקדם, היעיל והכלכלי ביותר לציבור יכול להתקיים רק תחת פיקוח ממשלתי הדוק ולא תחת מערכת תחרותית". ואכן, שנה לאחר מכן הולאמה רשת הטלפונים על ידי הממשלה הפדראלית בנימוקים של "ביטחון לאומי". (שימו לב: מלחמת העולם הראשונה, שבכלל התרחשה באירופה, ולא על אדמה אמריקאית – עומדת להסתיים... אבל הנימוק הביטחוני תמיד עובד ונשמע טוב...).

וייל, נשיא חברת **בל** הבין שניתן להרוויח מה"הלאמה": ההיסטוריון הכלכלי האמריקאי ג'ורג' אולסין מצטט דברים שאמר קרלטון, נשיא **ווסטרן יוניון** לנשיא חברת **בל**: "זה חבל ההצלה שלך, הממשלה תעלה את התעריפים ותזרים כסף ממשלתי לעסק". המציאות הייתה ורודה יותר: שני הנשיאים מונו על ידי שר הדואר הפדראלי לנהל את ענף התקשורת המולאם "מטעם הממשלה" – וייל מונה למנהל ראשי של כל רשת הטלפונים בארה"ב ואילו קרלטון מונה למנהל רשת הטלגרף הארצית... חברת **בל** קיבלה "דמי ניהול" קבועים ממחזור ההכנסות וכן החזר מוסכם על פחת וריבית שהבטיחו את רווחי בעלי המניות ללא סיכון עסקי. הסיכון העסקי הועבר למשלם המיסים... כמקובל במקרים כאלה הגישה חברת **בל** "תחשיבים" לשר הדואר להצדקת העלאות תעריפים. ואכן, תוך שנה אחת זינקו תעריפי השיחות לפחות ב-20%... ההלאמה החזיקה מעמד שנה. בסיומה, השתפר מאד מצבה הכספי של חברת **בל** לקראת חיזוק שליטתה בשוק האמריקאי...

ההלאמה החזיקה מעמד כשנה בלבד מאחר שהפוליטיקאים המקומיים (ב-States) דרשו להעביר אליהם את סמכויות הפיקוח והרגולציה... גופי הפיקוח המקומיים אימצו את השיטה הפדראלית ובשנת 1922 כבר היו גופים רגולאטורים ב-40 מתוך 48 המדינות. אלה הגבירו את הרגולציה וברוב המקומות אסרו בפירוש על תחרות בחברת הטלפון המקומית הבלעדית. מתחרים נשפטו להכרח לשווקים מקומיים ויחלקו רשתות הרגולאטוריות

שדרשו להימנע מהתקנת "כפל קווים" – טענתם הייתה כמובן שהטלפון הוא "מונופול טבעי" וחברה אחת בודדת תשרת את הציבור באופן המיטבי.

תקופת ההלאמה הייתה המסמר האחרון בארון קבורת התחרות בשוק הטלפון האמריקאי. הונהגו תעריפים אחידים לשיחות בין-אזוריות, תושבי הערים סבסדו את עלות השיחות של תושבי האזורים הכפריים – סבסוד צולב. החלטה זו בתוספת לחיוב בשרות אוניברסאלי לכל דורש חיסלה סופית את התחרות. שום מתחרה חדש לא יכול להיכנס לשוק ולהתחייב לשרות לכל דורש במחיר קבוע כי חסר לו בסיס הלקוחות הרחב של החברה הוותיקה שמאפשר סבסוד צולב.

הסביבה העסקית של חברת **בל** הפכה למוגנת יותר. הסתיימו מלחמות המחירים של תחילת המאה, חסמי הכניסה לחברות חדשות היו כמעט בלתי עבירים, רמת הסיכון העסקי ירדה ובעלי המניות זכו לתשואה קבועה ובטוחה. המונופול הלא-טבעי שכן לבטח בחסות המדינה.

בשנת 1934 הוקמה רשות התקשורת הפדראלית (FCC) לה הוענקו כל סמכויות הפיקוח להגבלת חברות חדשות בשוק התקשורת, למנוע "כפילות בזבזנית (Wasteful duplication) ותחרות מיותרת (Unneeded competition). רשות הפיקוח FCC הפכה למעשה ל"שומר הסף" של חברת **בל** כאשר מתחרים פוטנציאליים איימו על מעמדה.

הלאמת ספקטרום תדרי האלחוט (תדרי רדיו) בשנת 1927 אפשר חקיקה שמנעה מחברות הרדיו מלפתח את מערכת התחנות והממסרים כחלופה אלחוטית לקווי רשת הטלפון הקווית, הבן-אזורית של **בל**. על חברות הרדיו נאסרה בעלות על חברות טלפון.

בשנת 1956 הוגבלה שליטת החברה ל- 85% מהשוק האמריקאי ונאסר עליה לפעול בקנדה ובאיים הקריביים. בשנים 84-56 החברה הייתה דומיננטית ביותר בארצות הברית, הכתיבה תקנים שאומצו על ידי העולם כולו. ב-1984 פוצלה החברה, בעקבות תביעה שהוגשה 10 שנים קודם, על ידי משרד המשפטים האמריקאי על "פגיעה בתחרות" ובחוקי ההגבלים העסקיים. הושגה פשרה. מעניין שעיקר התביעה נסב על נושאים שאינם קשורים לתחום הטלפון, אלא על ניסיונות לכאורה לבסס יתרונות באופן לא הוגן (unfair) על טכנולוגיות נוסקות ובעיקר בתעשיית המחשוב שזה עתה נולדה...

חברת **בל** פוצלה למספר חברות ("**בייבי בל**", שאוגדו בנפרד ל-7 חברות מקומיות עצמאיות). חברת האם המשיכה לשלוט ברוב קווי התקשורת הבין-אזוריים (Long Distance). עשרות שנות מונופול חלפו ורק בשנות השבעים קיבלה חברה עצמאית אחרת (MCI) אישור למכור שרותי טלפון מתחרים ובתנאי שלא תפנה לשוק הביתי אלא למגזר העסקי בלבד. חברת **בל** המשיכה להחזיק בבלעדיות מוגנת בזכות הנימוק המנצח – היותה "מונופול טבעי".

התפתחויות טכנולוגיות בתחום הסלולארי בשנות התשעים, וטלפוניה באמצעות האינטרנט בשנות האלפיים חיסלו למעשה את המונופול. אך רק בשנת 2004 ביטל הממשל את חובת הענקת "גישה אוניברסאלית שווה לכל אזרח" ועוד מספר מגבלות שהגבירו את התחרות. רק בתחילת 2006 אושרו לחברת **בל** מיזוגים עם חברות אחרות. כתוצאה, יצאה **בל** מתחום הטלפוניה לבתי מגורים והחלה להתמקד במתן שרותי שיחות באמצעות האינטרנט.